

УДК 332/1 (477)

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ТА НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЙОГО ЕФЕКТИВНОСТІ

Гонга О.І., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

В статті проаналізовано переваги та недоліки різних підходів при визначенні сутності економічної категорії "регіон", описано можливі наслідки впливу глобалізації на соціально-економічне розвиток регіонів, запропоновано напрямки підвищення ефективності соціального розвитку регіонів України.

In the article the advantages and disadvantages of different methods which are used for definition of economic category "region" were analyzed, probable effects of globalization influence on social-economic development of regions were defined, ways of effectiveness increasing of social development of Ukraine's regions were suggested.

В умовах задекларованого Україною курсу на відкритість економіки, глобалізаційні процеси перетворюються на вирішальні фактори регіонального розвитку. Характерною особливістю таких процесів є всебічний вплив на складові компоненти регіональних систем – економічну, соціальну та природну, причому такий вплив має неоднозначні наслідки. У світовій науці, завдяки численним глобальним дослідженням, насамперед, у рамках ООН, відбувається переосмислення традиційного підходу до соціального розвитку як наслідку економічного, коли визначальною умовою розвитку розглядалося економічне зростання, а інші аспекти, що забезпечують якість життя населення, вважалися похідними. Нині саме соціальний розвиток розглядається критерієм економічного прогресу та кінцевою метою функціонування суспільно-територіальних систем регіонів, які безпосередньо забезпечують якість життєдіяльності населення.

Теоретичну основу дослідження соціального розвитку регіонів складають концепції функціоналізму та "соціології змін" (Б. Маліновський, О. Шпенглер, А. Тойнбі, П. Сорокін); структурного функціоналізму (Т. Парсонс, Р. Мертон); сучасні моделі модернізації та диференціації соціального розвитку (Р. Редфілд і А. Етціоні). В сучасних регіональних дослідженнях проблемам соціального розвитку регіонів присвячені численні праці вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема, О. Гришної, Т. Заєць, В. Куценко, О. Гранберга, О. Кузнецова, Б. Лавровського, Б. Штульберга, В. Тикунова та ін. Водночас, глобалізація обумовлює виникнення нових проблем соціального розвитку регіонів, які поки не стали об'єктом наукових досліджень. Зокрема, до таких проблем відносяться: втрата керованості над досягненням позитивної динаміки підвищення якості життя населення у разі опанування системоутворюючих секторів економіки регіонів іноземним капіталом; поглибленням диспропорцій між регіонами у рівні доходів, що породжує активізацію міграційних процесів (як внутрішніх, так і зовнішніх), які, в свою чергу, усугубляють критичну демографічну ситуацію, складену у багатьох регіонах України та численні інші. Це обумовлює необхідність більш глибокого аналізу впливу процесів глобалізації на соціальний розвиток регіонів, який є пріоритетним у системі стратегічних орієнтирів сучасної регіональної політики.

Метою статті є конкретизація впливу основних носіїв глобалізаційних процесів на соціальний розвиток економіки регіонів України з метою визначення напрямів підвищення його ефективності.

У сучасних умовах регіони стають, фактично, за виразом І. Бусигіної, "точками входу" глобалізації у національну економіку [1]. Хоча, слід зауважити, що окремі теоретики глобалізації (Е. Кочетов, І. Неклеса та ін.), розвиваючи сітьову парадигму, стверджують про втрату функцій регіону, як економічного та інституційного району в інформаційному суспільстві [2]. Як зазначає А. Клемешев, такий підхід аргументований тим, що в сучасних умовах не важливо, де фізично знаходиться індивід, адже він діє у всесвітньому глобальному полі, завдяки сучасним технологіям [3].

Ми не погоджуємося з позицією науковців, які стверджують про втрату регіонами функцій в межах національних економічних систем. Дійсно, гіпотетично, сітьова парадигма доводить можливість економічного зростання на основі використання позапросторових факторів розвитку. Але, якщо розглядати кінцеву ціль економічного зростання – підвищення якості життя населення, яке повинен забезпечити соціальний розвиток регіонів, то зрозуміло, що глобалізація економічного середовища не відводить на другий план проблеми комплексності регіонального розвитку, а, навпаки, загострює останні, насамперед, через вкорінення у структуру економіки регіонів елементів іноземного капіталу, особливо капіталів основних носіїв глобалізаційних процесів – транснаціональних корпорацій (ТНК).

Для дослідження впливу глобалізації на соціальний розвиток регіонів велике значення має дефініція ключового поняття "регіон".

Слід зауважити, що, з одного боку, у наукових розробках наголошується на необхідності вдосконалення поняття "регіон" [4, с. 8], а з іншого – спроби такого вдосконалення постійно здійснюються у переважній більшості наукових досліджень, які торкаються проблем регіональної економіки. Варто окремо виділити роботу Ю. Денисова, Л. Савельєва та Л. Шевчук, в якій систематизовані найпоширеніші наукові підходи до визначення поняття "регіон" (близько двадцяти визначень за різними ознаками одинадцяти наукових підходів) [5, с. 182-189]. Проте, підходу до визначення сутності поняття "регіон" у конструктивному для вирішення проблем впливу глобалізації на соціальні аспекти регіонального розвитку нами не виявлено, у зв'язку з чим ми пропонуємо новий погляд на диференціацію підходів до визначення поняття "*регіон*" – *об'єктно-структурний* та *суб'єктно-функціональний*. Розглянемо наше розуміння кожного з цих підходів.

Об'єктно-структурний підхід до визначення поняття "*регіон*" полягає у виділенні певних видів підсистем внутрішнього середовища регіонів та встановлення взаємозв'язків між ними, при якому кожну з підсистем можна розглядати як самостійний об'єкт дослідження. Перевагою такого підходу є те, що через конкретизацію об'єктів відбувається, за висловом Е. Алаєва, пошук раціональних структур, на основі чого можливо їх перетворення із потенційних у функціональні [6, с. 240]. На рівні дескриптивного (описового) дослідження спроби найбільш широко охарактеризувати просторовий об'єкт існуючої дійсності, безумовно важливі для ідентифікації певної території за ознаками, які відрізняють її від інших. У цьому розумінні існуючі визначення регіону є правильними і корисними.

Недоліками об'єктно-структурного підходу до визначення поняття "*регіон*" є те, що на рівні нормативного аналізу, тобто постановки завдання та способів його вирішення – малорезультативні, оскільки такі визначення: не дають уявлення про природу специфічної концентрації просторової організації життєдіяльності людини, яка визначається як регіон; не відповідають на питання – чи існують об'єктивні підстави виокремлювати саме дану територію як регіон, тобто не окреслюється точка цілепокладання, отже, таксономії.

Так, майже всі ознаки регіону, що відокремлюють одну територію від інших, які сформульовані вітчизняною регіональною наукою у радянський період, залишаються практично незмінними. Водночас, змінена інституціональна основа суспільства, зокрема, відносини власності та відносини "центр-регіони", що спровокувало виникнення принципово нових проблем, вирішенню яких підпорядкована сучасна регіональна політика. Саме зміна інституціональної основи суспільства і системи управління регіонами спонукала до пошуку нових підходів до вирішення проблем регіонального розвитку. Останнє ще раз свідчить про необхідність розширення спектру напрямів дослідження регіональної економіки як науки.

У зв'язку з викладеним, ми вважаємо більш конструктивним *суб'єктно-функціональний підхід* до визначення поняття "*регіон*". *Функціональний підхід* розглядає відносини системи як цілого з іншими, які знаходяться поза межами системи, тобто з середовищем, що конкретизує основну ціль існування системи. *Суб'єктний підхід* вказує на існування конкретних носіїв предметно-практичної діяльності, які можуть впливати на реалізацію функцій системи. Для нашого дослідження це має особливе значення, оскільки зосередження на внутрішній побудові підсистем регіону та характеру взаємозв'язків між ними в умовах жорсткого впливу зовнішнього середовища, які породжує глобалізація, видається абстракцією. Отже, регіон як категорія, що виокремлена на основі об'єктно-структурного підходу, нами сприймається як недостатньо продуктивна для вирішення актуальних проблем, пов'язаних із впливом глобального середовища на реалії регіонального розвитку та його соціальні аспекти.

Доречно звернутися до нових акцентів у трактуванні родового значення терміна "*region*" у світовій науці. Зауважимо, що ми не ставимо перед собою завдання вичерпного аналізу етимології терміну "регіон", оскільки для теми нашого дослідження важливі тільки ті аспекти визначення, які вказують на функції регіону та суб'єктність впливу на їх реалізацію. Так, останнім часом у наукових дослідженнях термін "регіон" все частіше починають пов'язувати не тільки з латинським іменником "*region*" (напрямок, кордон), а з дієсловом "*regere*" (вести, спрямовувати, управляти). Тим самим підкреслюється, що семантика даного поняття має дві взаємопов'язані складові: основну – просторову та організаційну, яка підкреслює причетність місцевих органів влади до управління процесами, що відбуваються в межах даної території [3,7].

Нестандартні підходи до визначення сутності регіону у розумінні походження від дієслова "*regere*" ми знаходимо у С. Карімової, яка наголошує, що основними вадами існуючих визначень поняття "регіон" є відсутність концентрації на осевій ознаці, відсутність вказівки на управлінські дії та відсутність цілісності території та управління. Автор вважає, що феномен поняття регіон, зважаючи на результативність і ефективність регіональної інтеграції (як всередині країни, так і в межах групи країн), необхідно розглядати як "форму локалізації і засобу контролю вузлової проблеми, характерної для

соціального простору у зоні її впливу" [8, с. 16]. Регіони є політико-економічними підсистемами певних територіальних утворень, які опосередковують розвиток глобалізації. Це важливий момент доповнює традиційне тлумачення регіону як такої території, що має управління, але не має суверенітету. При цьому регіон розглядається як складна соціально-політична форма керованих змін, які відбивають перетворення простору, що може інтерпретуватися з геополітичних, гео економічних, етнокультурних, духовних, демографічних та інших позицій.

Справедливо зауважити, що розглядаючи регіон як *форму територіальної локалізації* вузлової проблеми та *способи контролю* вузлової проблеми, що характерна для даного соціально-економічного простору, ми переходимо від позитивного рівня економічного аналізу до нормативного, оскільки виділяємо суб'єкт управління (держава – якщо регіон частина національної економіки, наддержавні регулюючі структури, якщо за початковий рівень аналізу прийнято регіон – сукупність країн) та точку докладання управлінських дій (вузлова проблема). За нашим переконанням, в умовах недосконалого ринку, соціальний розвиток регіонів і є такою "вузловою проблемою".

Враховуючи, що уточнення поняття "регіон" присутні у більшості досліджень у сфері регіональної економіки, ми відібрали найбільш характерні для кожного з визначених нами підходів (табл. 1).

Таблиця 1

Об'єктно-структурний та суб'єктно-функціональний підходи до визначення поняття "регіон"

<i>Об'єктно-структурний підхід до визначення терміна "регіон"</i>	
<i>(Етимологія терміна: походить від лат. "regio" – країна, область)</i>	
Визначення	Автор, джерело
1	2
Регіоном може вважатися територія будь-якого рівня ієрархії, яка по сукупності об'єктів, що її складають, відрізняється від інших, і характеризується єдністю, взаємопов'язаністю елементів, цілісністю, яка є об'єктивною умовою та результатом процесів розвитку даної території.	Поповкін В. Регіонально-цілісний підхід в економіці. – К.: Наукова думка, 1993.– 255 с.
Регіон – це територія з усіма її природно-географічними, історико-демографічними, політико-адміністративними особливостями, яка створює матеріальні умови для виробничої діяльності, забезпечує місця проживання та організацію побуту і відпочинку населення. Вона виступає як простір, що формує ознаки етнічної спільності людей, їх цілісної економічної і соціальної підсистем, поєднує інтереси усіх суб'єктів господарювання на місцях.	Михасюк І.Р., Янків М.Д., Залозга З.М., Сажинець С.Й. Регіональна економіка. – Львів: "Українські технології", 1998. – 240 с.
Регіон (від лат. regio – область, країна) – область, район, територія, частина країни, яка відрізняється сукупністю природних або історичних економіко-географічних умов і національним складом населення.	Гранберг А.Г. Основы региональной экономики: Учебник для вузов. – М.: ГУ ВШЭ, 2001. – С. 83.
Регіон – адміністративно-відокремлена територія "з особливостями природно-географічного та економіко-географічного положення, набутою економічною структурою і системою розселення, а також системою факторів обмеження його виробничого потенціалу".	Долішній М., Мошенець О. Ринкові механізми регіонального управління // Регіональна економіка. – 2001. – № 1. – С. 7–17.
Регіон – це "незалежно від його масштабного рівня соціально-культурна, природно-ресурсна, господарча та економічна просторова система, якій притаманна своя традиційно складена соціальна організація суспільства, розселення, особливості життєдіяльності людей та їхні ціннісні орієнтації та інтереси".	Зайцева Л.М. Региональная система управления (организационно-методологический аспект). – Донецк: ИЭП НАН Украины, 1997. – 336 с.
До іманентних ознак регіону відносяться: наявність специфіки території, яка відрізняє сукупність насичуючих її об'єктів від інших територій; наявність єдності, генетичної взаємопов'язаності між даними об'єктами, що надає території цілісності.	Алаев Э. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь.– М.: Мысль, 1983.– 350 с. – С.67
Регіон – це не тільки функціонально-компонентна, структурно-галузева цілісність, але й просторова, що передбачає певне розміщення компонентів природного, соціального і економічного середовищ у просторі, їх просторову неподільність.	Поповкін В. Регіонально-цілісний підхід в економіці. – К.: Наукова думка, 1993.– 255 с.

Продовження табл. 1

1	2
<i>Суб'єктно-функціональний підхід до визначення поняття "регіон"</i>	
<i>Етимологія терміна близька до походження від лат. "regere" - вести, направляти, управляти</i>	
Регіонами є визначені законодавством територіальні утворення субнаціонального рівня з системою органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, а також інші територіальні утворення, які характеризуються, специфічністю, цілісністю та спільністю проблем розвитку і визначені законодавством для досягнення особливих цілей розвитку територій.	Проект Нової Концепції державної регіональної політики (11.03.2008) http://minregionbud.gov.ua/index.php?id=895
Регіон – це державно-територіальне утворення, яке має адміністративні кордони і органи управління, в якому забезпечуються: якість і рівень життя людей (населення); умови ведення і розвиток підприємництва; використання, відтворення і оновлення територіального потенціалу (економічного, природно-ресурсного, науково-технічного, інноваційного і інших видів потенціалів) в інтересах теперішнього і майбутнього поколінь в рамках єдиного національного простору.	Шеховцова Л.С. Управляемое развитие региона: Стратегическое целеполагание: Монография. – Калининград, РГУ им. И.Канта, 2005. – 354 с.
Регіон можна розглядати як форму локалізації і способи контролю вузлової проблеми, яка характерна для соціального простору у зоні її впливу. Регіон – це територія, яка має управління, але не має суверенітету.	Каримова А. Регионы в современном мире // СОЦИС. – 2006. – № 5. – С. 32–41
Регіон як квазідержавна – це відносно відособлена підсистема держави і національної економіки. Однією з основних функцій регіональної влади є регулювання економічного регіону. Регіон як квазікорпорація – це великий (об'ємний) суб'єкт власності (регіональної, муніципальної) й економічної діяльності. Регіони стають учасниками боротьби на ринках товарів, послуг, капіталу (наприклад, захист торгової марки місцевих продуктів). Регіон як економічний суб'єкт взаємодіє з національними і транснаціональними корпораціями.	Гранберг А.Г. Основы региональной экономики: Учебник для вузов. – М.: ГУ ВШЭ, 2001. – С. 83.
Регіон – територіально-спеціалізована і адміністративно окреслена частина народного господарства країни, яка характеризується єдністю та цілісністю відтворювального процесу і управління.	Мазур А.Г. Региональная экономика: проблемы видтворення і управління. – Вінниця, 2000. – 263 с.

Отже, у визначеннях поняття "регіон", які ми віднесли до суб'єктно-функціонального підходу, обов'язково присутній елемент управління та акценти, які вказують на функцію регіону у системі більш високого рівня.

Враховуючи викладене, ми пропонуємо таке визначення поняття "регіон". Регіон – це територія із сукупністю насичуючих її ознак, яка має управління, спрямоване на вирішення вузлових проблем забезпечення якості життєдіяльності населення (і майбутніх поколінь), але не має суверенітету, зовнішня функція якої націлена на збереження системи більш високого порядку (до складу якої вона входить), а виконання внутрішньої функції залежить від ефективності взаємодії з іншими регіонами (підсистемами).

При цьому за основу визначення поняття "якість життя" ми обрали визначення Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВОЗ), враховуючи стратегічний курс України на адаптацію до норм і правил світових інституцій. Якість життя, за визначенням ВОЗ, включає "сприйняття індивідом його положення в житті в контексті культури і системи цінностей, і у зв'язку з цілями, очікуваннями, стандартами та інтересами даного індивідуума". ВОЗ рекомендує використовувати для оцінки якості життя наступні критерії: фізичні, психологічні, рівень незалежності, життя у суспільстві, оточуюче середовище, духовність. Отже, ознаки, які визначаються об'єктно-структурним підходом до визначення поняття "регіон" – духовні та культурні цінності, інтереси населення регіонів, єдність з оточуючим середовищем тощо, можуть бути узагальнені дефініцією "якість життя".

За нашим переконанням, застосування суб'єктно-функціонального підходу до визначення поняття "регіон" не тільки конкретизує суб'єктів, які забезпечують виконання функцій регіону та сприяє реалізації комплексного підходу до визначення місця регіону у системі внутрідержавної інтеграції, але й

акцентує увагу на кінцевій меті управління регіональним розвитком – підвищенню якості життя населення. Адже, розглядаючи систему – регіон – з боку функцій, ми абстрагуємося від внутрішнього різномірного складу процесів, що протікають в його межах. Ми цілком охоплюємо все внутрішнє розмаїття явищ і процесів, які у підсумковому виразі визначають поведінку системи. У такий спосіб ми дотримуємося принципу двоїстого розгляду системи, як єдності її зовнішнього і внутрішнього середовища, а також принципу структурної детермінації, який полягає у тому, що структура системи завжди має прояв у її поведінці. Гносеологічне значення принципу структурної детермінації полягає у розставленні акцентів на єдності й відповідності структури та функцій системи.

В умовах глобалізації функції регіону значно ускладнюються не стільки через відкритість економіки, скільки через те, що елементами внутрішнього середовища (структури економіки регіонів) стають ТНК, які самі по собі являють феномен світового економічного розвитку і за внутрішньою природою є синергетичними системами, що здатні переводити оточуюче середовище на принципово інші траєкторії економічного та соціального розвитку [9, 10]. Тому регіони мають виконувати не тільки внутрішню та зовнішню функції, але й *функцію фільтрації небезпечних впливів глобального середовища* на національну економіку в цілому. Виходячи з викладеного, зрозуміло, що ефективність соціального розвитку регіонів нині (в умовах глобалізації) не може бути досягнута тільки на основі вирішення внутрішніх соціально-економічних проблем.

Водночас, у численних сучасних дослідженнях простежується думка, що активізація участі регіонів у світогосподарських стосунках та процеси іноземного інвестування їх господарства справляють позитивний вплив на загальний соціально-економічний розвиток регіонів. Отже, справедливо було б очікувати поштовхів соціального розвитку у регіонах, де спостерігається найбільша динаміка показників міжнародної активності регіонів (відносні показники обсягів ПІІ, експорту та імпорту).

Однак наше дослідження показало: така думка може виявитися невірною саме через неврахування того фактору, що сучасну динаміку світогосподарських зв'язків визначають не підприємницькі прямі іноземні інвестиції (ПІІ), а інвестиції ТНК. Так, якщо виходити з того, що зростання доходів на душу населення є показником, який корелюється з параметрами міжнародної активності регіонів, можна простежити регіональну динаміку таких змін (табл. 2).

Таблиця 2

Рейтинги регіонів за динамікою доходів населення та показників міжнародної активності у період 2002-2007 рр.*

№	Зростання доходів на душу населення		№	Зростання обсягів ПІІ на душу населення, разів		№	Зростання обсягів експорту на душу населення, разів		№	Зростання обсягів імпорту на душу населення, разів	
1	м. Київ	4,28	1	м. Севастополь	9,39	1	Закарпатська	4,18	1	Луганська	7,96
2	Чернівецька	3,81	2	Харківська	7,79	2	Кіровоградська	3,77	2	Волинська	7,50
3	м. Севастополь	3,79	3	Волинська	7,41	3	Рівненська	3,66	3	Запорізька	7,39
4	Донецька	3,76	4	Дніпропетровська	6,83	4	Дніпропетровська	3,42	4	м. Київ	6,72
5	Тернопільська	3,74	5	Луганська	5,99	5	Черкаська	3,41	5	Закарпатська	6,15
6	Луганська	3,68	6	Івано-Франківська	5,51	6	Запорізька	3,26	6	Кіровоградська	6,07
7	Сумська	3,68	7	м. Київ	5,10	7	Хмельницька	3,06	7	Київська	5,58
8	Дніпропетровська	3,61	8	Рівненська	4,84	8	Донецька	3,01	8	Полтавська	5,17
9	Запорізька	3,56	9	Хмельницька	4,53	9	Львівська	2,90	9	Донецька	4,85
10	Одеська	3,55	10	Львівська	3,82	10	Харківська	2,87	10	Дніпропетровська	4,65
11	Івано-Франківська	3,55	11	АР Крим	3,73	11	Волинська	2,86	11	Херсонська	4,34
12	АР Крим	3,55	12	Донецька	3,61	12	Луганська	2,81	12	Харківська	4,14
13	Черкаська	3,54	13	Чернівецька	3,08	13	Полтавська	2,75	13	Хмельницька	3,85
14	Закарпатська	3,53	14	Одеська	3,06	14	Сумська	2,61	14	Черкаська	3,68
15	Харківська	3,53	15	Вінницька	3,04	15	Івано-Франківська	2,56	15	Тернопільська	3,44
16	Херсонська	3,49	16	Житомирська	2,98	16	Київська	2,50	16	Сумська	3,37
17	Житомирська	3,49	17	Миколаївська	2,86	17	м. Севастополь	2,40	17	Рівненська	3,37
18	Львівська	3,47	18	Херсонська	2,82	18	Житомирська	2,29	18	Одеська	3,28
19	Полтавська	3,41	19	Закарпатська	2,70	19	Чернівецька	2,23	19	Івано-Франківська	3,09
20	Хмельницька	3,40	20	Київська	2,55	20	м. Київ	2,18	20	Львівська	2,84
21	Миколаївська	3,38	21	Полтавська	2,38	21	Чернігівська	2,14	21	Чернівецька	2,73
22	Чернігівська	3,37	22	Черкаська	2,10	22	АР Крим	2,10	22	АР Крим	2,21
23	Кіровоградська	3,32	23	Запорізька	1,90	23	Миколаївська	2,04	23	Житомирська	2,09
24	Вінницька	3,31	24	Тернопільська	1,90	24	Херсонська	1,95	24	Миколаївська	2,07
25	Київська	3,29	25	Кіровоградська	1,46	25	Вінницька	1,95	25	Вінницька	2,03
26	Рівненська	3,24	26	Чернігівська	1,45	26	Тернопільська	1,92	26	Чернігівська	1,79
27	Волинська	3,09	27	Сумська	1,41	27	Одеська	1,12	27	м. Севастополь	1,73

* Розраховано автором на основі даних Державного комітету статистики України, офіційний сайт www.ukrstat.gov.ua

Аналізуючи наведені дані (табл. 2), ми можемо констатувати, що найнижчий рейтинг (27 місце) у зростанні доходів на душу населення має Волинська область, при тому, що протягом 2002-2007 рр. обсяги ПІІ регіону зросли у 7,41 разів (3 місце у рейтингу серед регіонів України). Водночас, за обсягами зростання експорту регіон обіймає лише 15 місце (зростання у 2,9 раз), тоді як за обсягами зростання імпорту – 2 місце (зростання у 7,5 разів). Слід зауважити, що у цей період до економіки означеного регіону увійшло кілька потужних іноземних компаній, і, насамперед, ТНК "Aktiebolaget SKF" (Швеція), "Nestlé" (Швейцарія).

Для регіонів України є характерним, що іноземні компанії формують власні зовнішньоторговельні потоки, переважно – імпорту. Особливо рельєфно така тенденція проступає, якщо розглядати більш тривалий період часу. Так, протягом 1996-2006 років у Волинській області обсяги ПІІ зросли з кратністю 26,2; імпорт – 11,5; експорт – 3,2. Показовими є також пропорції, які простежуються у Харківській області – обсяги ПІІ зросли з кратністю 52,3; імпорт – 5,5; експорт – лише у 2,4 рази; у Запорізькій області, відповідно, ПІІ зросли з кратністю 39; імпорт – 3,3; експорт – у 2,6 рази. Така диспропорційність динаміки показників міжнародної активності регіонів поглиблює асиметрію регіонального розвитку, що, у кінцевому підсумку, має негативні наслідки для соціального розвитку регіонів.

Іншою проблемою, яка постає перед регіонами України в умовах глобалізації і має суттєвий відбиток на якості життя населення – це стандарти соціальної поведінки ТНК та екологічні наслідки діяльності таких компаній. Негативні тенденції можна продемонструвати на екологічних наслідках діяльності компанії "Кроно" (контрольованої ТНК "Swiss Krono Group") у Львівській області, які змусили територіальну громаду подати судовий позов на структурний підрозділ ТНК. Судове протистояння Кам'янко-Бузької міської ради, яка заборонила надати дозвіл ТзОВ "Кроно-Україна" проводити реконструкцію паркетного цеху (червень 2007 р.), з огляду на погіршення екологічного стану міста у зв'язку з масовою вирубкою лісів та забрудненням повітря, завершилося не на користь населення, оскільки Господарський суд Львівської області скасував рішення місцевої громади, отже, існує проблема лобіювання інтересів ТНК не тільки у вищих щаблях влади, але й на регіональному рівні. Наведений приклад демонструє, що інтереси великого транснаціонального бізнесу перевершують інтереси місцевого населення.

Компанія "Свиспан Лімітед" (контроль ТНК "Sorbes" (Швейцарія), яка розгорнула діяльність у Рівненській області, в офіційних інформаційних джерелах фігурує як порушник законодавства про охорону праці. Основні види діяльності ТзОВ "Свиспан Лімітед" – виробництво дерев'яних панелей і виготовлення карбамідо-формальдегідної смоли. На роботах із шкідливими умовами праці із 1170 працюючих зайнято 643 осіб. Впродовж останніх чотирьох років на підприємстві регулярно реєструються нещасні випадки на виробництві, щорічно тут травмуються від 8 до 12 працівників. Інспектори територіального управління вимушені були заборонити експлуатацію 34 об'єктів, робіт і механізмів. За даними Рівненського обласного управління охорони природного навколишнього середовища серед підприємств, які є основними забруднювачами атмосферного повітря області, названі: ТзОВ "Свиспан Лімітед", ВАТ "Волинь-цемент" (контроль ТНК "Dyckerhoff AG" (Німеччина), ЗАТ "Консьюмерс-Скло-Зоря" (компанія утворена у 1997р. канадською корпорацією "Консьюмерс Пекеджінг Інк.").

Інший приклад: у м. Новгород-Сіверський Чернігівської області ліванська ТНК французького походження компанія "Сімент" кілька років наполегливо намагається розпочати будівництво велетенського цементного заводу, плануючи освоїти 150 млн євро інвестицій. Під забудову запитано 28 га землі зі строком оренди на 49 років. На нашу думку, реалізація такого проекту є неприпустимою, враховуючи, що одне із найбільш екологічно небезпечних виробництв планується розмістити практично у заповідній зоні області, де реалізація рекреаційного потенціалу національного значення залежить від збереження ландшафтів регіону.

Наведені лише окремі приклади, які характеризують можливі наслідки впливу глобалізації економічного середовища на соціальний розвиток регіонів, визначальною характеристикою якого є якість життя населення. У дійсності, вже сьогодні можна розглядати регіони України як поле реалізації глобальних стратегій не менше ніж 50 ТНК, які є лідерами світового розвитку та здатні впливати на законотворчий процес суверенної держави, переслідуючи власні інтереси [9]. При цьому слід зважити на те, що ні на державному, ні на міжнародному рівні не існує важелів впливу на діяльність ТНК, які стали невід'ємними компонентами національної економічної системи (враховуючи першооснову правил ринку – недоторканість права приватної власності, які Україна не може порушити ні в якому разі за умов вступу до СОТ). Водночас, саме такі структури (підрозділи ТНК, розміщені на території регіонів України) формують значну частину імпульсів сучасного соціального розвитку регіонів, багато у чому визначаючи потенціал його ефективності.

У зв'язку з викладеним, необхідно більше уваги приділяти екзогенним факторам формування проблем соціального розвитку регіонів, які обумовлені впливом глобалізаційних процесів. На нашу думку, для забезпечення ефективності соціального розвитку в умовах глобалізації необхідно вирішити такі першочергові завдання:

- коригування національного законодавства щодо режиму іноземного інвестування, яке повинно містити норми, що стосуються соціальних та екологічних аспектів діяльності іноземних компаній в регіонах України;
- підвищення соціальної відповідальності ТНК, які розміщують структурні підрозділи на території регіонів України (рівно як і іноземні компанії, що діють у підприємницькому режимі), згідно з вимогами міжнародних регулюючих структур;
- систематичне проведення моніторингу динаміки якості життя населення, який повинен корелюватися з діяльністю іноземних компаній у регіонах із обов'язковим оприлюдненням як позитивних, так і негативних наслідків такої діяльності;
- заохочення великих іноземних компаній, і, насамперед, ТНК, що діють в економіці регіонів до участі у проєктах по розбудові соціальної інфраструктури регіонів та до участі у проведенні соціальних акцій шляхом розробки системи стимулів такої форми взаємодії місцевих органів влади та іноземних інвесторів (висвітлення позитивного іміджу компаній у засобах масової інформації, розміщення регіональних замовлень, сприяння у налагодженні прямих виробничих зв'язків з місцевими товаровиробниками тощо);
- стимулювання великих іноземних компаній, які працюють з використанням новітніх технологій, до співпраці з регіональними науково-дослідними центрами та організація замовлень від таких компаній на підготовку фахівців відповідного профілю у вищих та середніх навчальних закладах регіонів;
- запровадження у практику укладання інвестиційних договорів з іноземними компаніями чіткого визначення системи соціальних стимулів і гарантій, які надаються працівникам вітчизняних підприємств, що змінюють власника, а також вимог щодо представлення регіональним органам влади перспективних проєктів соціального розвитку таких компаній;
- впровадження системи аналітичної оцінки впливу діяльності великих іноземних компаній (насамперед, ТНК) на соціальний розвиток регіонів та її оприлюднення у спеціальних засобах інформації (у разі потреби – доведення до відома міжнародних регулюючих структур);
- утворення спеціальної комісії у місцевих органах самоврядування, яка має право здійснювати громадський контроль щодо дотримання іноземними компаніями вимог економічної, соціальної та екологічної безпеки регіонів в умовах зростаючої транснаціоналізації економіки регіонів.

Таким чином, ефективність соціального розвитку регіонів в умовах глобалізації вимагає розширення предметної області регіональних досліджень і ставить нові завдання до практики регіонального управління, що потребує консолідації зусиль науки, бізнесу і влади для вирішення новітніх проблем забезпечення якості життя населення в умовах відкритого економічного простору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бусыгина И.М. Европейские и российские регионы: стратегия выживания в эпоху глобализации [Електронний ресурс]: сторінка сайту "Глобалізація і культура", яка містить статтю І. Бусигіної. – Режим доступу: <http://www.globalculture.ru/specvyp/specvyp6p0.html>.
2. Кочетов Э. Глобалистика: теория, методология, практика. – М.: НОРМА-ИНФРА-М, 2002. – 672 с.
3. Клемешев А.П. Регион в условиях глобализации // Вестник ВГУ. Серия Гуманитарные науки. – 2005. – № 2. – С. 22–38.
4. Долішній М.І., Злупко С.М. Основи регіоналізації: концептуальний підхід // Регіональна економіка. – 2003. – № 3. – С. 7–17.
5. Денисов Ю.Д., Савельев Л.А., Шевчук Л.Т. Регіональний дискурс: сутність, еволюція, сучасні уявлення, перспективи розвитку // Регіональна економіка. – 2003. – № 1. – С. 179–185.
6. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география. Понятийно-терминологический словарь. – М.: Мысль, 1983. – 290 с.
7. Maciejewski Witold. On the emergence of the Baltic Sea region and the reading of the book // The Baltic Sea Region. Cultures, politics, societies. – Uppsala. – 2002. – 533 pp.
8. Каримова А. Б. Регионы в современном мире // СОЦИС. – 2006. – № 5. – С. 32–41.
9. Гонта О.І. Політика транснаціоналізації економіки регіонів: теорія методологія, практика / Луцький націон. техніч. ун-т. – Чернігів: Видавництво Чернігівського ЦНТЕІ, 2008. – 496 с.
10. Гонта О.І. Проблеми транснаціоналізації економіки регіонів в аспекті коєволюції геополітики та продуктивних сил // Вісник Хмельницького національного університету. – Хмельницький, 2008. – № 2, Т 1(106). – С. 136–141.